

Шлях до міжнародного визнання Української держави (нотатки журналіста)

Народився 6 лютого 1948 р. у селі Романів на Волині. Закінчив факультет журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка. Трудову і творчу діяльність почав у 1966 р. в ківерцівській районній газеті. Працював кореспондентом, завідуючим відділом газети «Радянська Україна», заступником редактора студентської газети «Горизонт». З 1 вересня 1990 р. — головний редактор газети «Урядовий кур'єр». Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Заслужений журналіст України. Лауреат журналістської премії «Незалежність».

З чого починалася новітня історія зовнішньополітичної діяльності України? Питання з розряду дискусійних. І все ж, думається, чимало істориків і політиків погодяться з тим, що першим реальним кроком на шляху входження України в коло незалежних держав планети стало прийняття Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України. У десятому, завершальному розділі цього документа вперше з часів УНР (1918—1920) було чітко й недвозначно записано: «Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами...»

Світ, і насамперед найбагатші й найвпливовіші його країни, взяв до уваги ці задекларовані наміри українського парламенту. Але не більше. Бо в час ухвали Декларації, влітку 1990 р., швидкого розпаду Радянського Союзу і появи на його велетенській території суверенних держав, у тому числі й України,

мало хто із впливових зарубіжних політиків у це вірив. Навіть через рік, 1 серпня 1991 р., під час виступу в сесійному залі Верховної Ради УРСР тодішній Президент Сполучених Штатів Джордж Буш-старший переконував українських депутатів, що перспективи України пов'язані з Радянським Союзом і в його складі. Ця недалекоглядна теза лідера провідної держави світу була спростована через 24 дні: 24 серпня 1991 р. у тому ж сесійному залі Україна була проголошена суверенною, незалежною державою.

Тим значимішими й далекогляднішими на цьому фоні виглядають переконання, позиція, дії тих небагатьох політиків і дипломатів, які ще в умовах існування Радянської імперії робили сміливі кроки назустріч державницьким устремлінням України, її прагненню не на словах, а на ділі стати суб'єктом міжнародного права. Про цілий ряд пов'язаних з цим епізодів, свідком яких був автор, і йтиметься далі. У часовому вимірі вони охоплюють період з часу прийняття Декларації про державний суверенітет України і до першогрудневого Всеукраїнського референдуму 1991 р., який остаточно переконав світ, що є така держава — Україна.

До Києва без дозволу

Тоді, у вересні 1990 р., той візит не викликав особливого інтересу. Тим більше не згадують про нього сьогодні. І все ж смію стверджувати, що саме з того робочого візиту до Києва міністра закордонних справ Польщі Кшиштофа Скубішевського й були започатковані міждержавні українсько-польські контакти, якими нині так дорожать і пишаються обидві сторони.

Польща, як, можливо, жодна інша країна, з підвищеним інтересом і зрозумілим зацікавленням стежила за процесами, що відбувалися тоді в СРСР, зокрема в Україні. Бо вони безпосередньо торкалися її долі. У польській пресі тих років часто згадували слова маршала Пілсудського про те, що без вільної, незалежної України вільна Польща неможлива. Кшиштоф Скубішевський під час переговорів з міністром закордонних справ УРСР Анатолієм Зленком їх не цитував. Однак між рядками дипломатично вивірених фраз вони звучали. Проглядалися вони і в підписаному обома міністрами документі —

Декларації про принципи і основні напрями розвитку українсько-польських відносин.

Прошу читачів звернути увагу на назву документа і ще раз згадати про час його підписання — вересень 1990 р. Започатковувати в ту пору прямі, по суті міждержавні зв'язки було річчю нечуваною.

Відразу ж після церемонії підписання Декларації я попросив К. Скубішевського прокоментувати подію, яка щойно відбулася.

— Я радий, що приїхав у Київ і що ми з паном Зленком підписали цей важливий документ. У Радянському Союзі відбуваються разючі зміни. Польща не втручається у внутрішні справи СРСР і України. Але ми беремо до уваги факти. Декларація про державний суверенітет України сприйнята в Польщі з великим інтересом і повагою. Ми зичимо українському народові успіхів у її здійсненні і будемо прагнути до розвитку й поглиблення наших зв'язків. Підписаний щойно документ дає для цього добру основу. Його тепер слід удосконалювати, наповнювати реальним змістом. І я впевнений, що обидві сторони докладуть усіх зусиль, щоб так сталося. Республіка Польща розглядає Україну як важливий фактор співробітництва на Європейському континенті.

Під час моєї розмови з паном Скубішевським з'ясувалася цікава обставина. Київ для нього є особливим містом, бо тут у далекому 1914 р. в Університеті святого Володимира, на медичному факультеті навчався його батько — Людвік Скубішевський. Його цікавила наука, дослідницька робота, а Київський університет мав у ті роки високий науковий авторитет. Перша світова війна перервала навчання батька. Він пішов на фронт, був капітаном російської армії, керував шпиталем.

— Цікаво було б знайти в Києві будинок, де мешкав батько, — додав К. Скубішевський. — Але часу, на жаль, немає. Та, можливо, він і не зберігся.

— А чому ви раніше не приїздили до Києва?

— Бажання таке було. Кілька разів оформляв документи, по 12 фотокарток здавав, але дозволу так і не одержав. Словом, до столиці України в мене особливі почуття, і я радий, що місто мене не розчарувало. Воно дуже красиве.

Парад договорів

Тої ж осені 1990 р. відцентрові тенденції в Радянському Союзі проявилися ще в одній формі: минаючи Москву, всесильний ЦК і всезнаючий Держплан республіки почали виходити одна з одною на прямі народногосподарські зв'язки. Михайло Горбачов назвав тоді цей процес «парадом договорів». Не без іронії, звичайно, хоча і він, і його оточення добре розуміли, що йдеться про дуже серйозні речі, про руйнування фундаменту Союзу — централізованої планової економіки.

Але що могли протиставити цьому процесу, як вплинули на нього союзні органи влади? Чергова, здається, одинадцята за ліком п'ятирічка завершилася в умовах жорстокої економічної кризи. Нового п'ятирічного плану ніхто не верстав, пропонувалися хіба що короткострокові, здебільшого прожекторські програми досягнення швидкого економічного зростання, на зразок «Програми 500 днів».

Тому й не дивно, що республіки самі почали шукати виходу зі становища. Тим більше, що це збігалось з відцентровими устремліннями їх національних еліт.

Тоді й почався «парад договорів». Його головними дійовими особами були глави урядів республік. До цього вони зустрічалися, мабуть, не раз. Але, як правило, у Москві, де отримували рознарядки і кошти. Будь-які прямі контакти між ними, а тим більше обміни візитами Центр сприймав надзвичайно підозріло. Тепер же прем'єри союзних республік мали можливість безбоязно здійснювати один до одного візити і менше зважати на можливі санкції та оргвисновки Москви: часи вже були інші...

Пригадую, як першою приїхала до Києва урядова делегація з Білорусі. Українсько-білоруські переговори 17 жовтня 1990 р. не були простими. Які ціни слід покласти в основу народногосподарських зв'язків між обома республіками? Діючі? Міжнародні? Якись інші? Ці питання так і лишилися відкритими. Як і те, що робити в ситуації, коли, з одного боку, Центр нібито не проти двосторонніх прямих зв'язків, але з іншого Указ Президента СРСР М. Горбачова такий підхід практично перекреслює.

І все ж обидві сторони зуміли дійти згоди, підписавши спільну Заяву і міжурядову Угоду про торгово-економічне і

науково-технічне співробітництво. Більше того, в першому з названих документів заявили про те, що досягнуті домовленості матимуть верховенство над союзними, які можуть заважати двосторонньому співробітництву.

— Ще рік тому такої події, яка щойно відбулася, ніхто б з нас і уявити не міг, — сказав у розмові зі мною після церемонії підписання Голова Ради Міністрів Білоруської РСР В.Ф. Кебич. — Наші переговори і угоди — це один з перших конкретних кроків по шляху реалізації декларацій про суверенітет обох республік. Поки що ми говорили про те, щоб утримати в наших економічних взаємовідносинах рівень 1990 р. А життя покаже.

Цікава деталь: за столом переговорів члени делегації України говорили українською мовою. Білоруси — білоруською. І обидві сторони чудово розуміли одна одну.

Побували тої осені в Києві глави урядів Грузії Т.Сігуа, Латвії — І.Годманіс, Литви — К.Прунскене, Естонії — Е.Савісаар. У свою чергу, Голова Ради Міністрів УРСР В.Фокін здійснив візити до Казахстану, Туркменистану й Узбекистану. І хоч на переговорах не обходилося без дискусій і гострих проблем, усі вони завершувалися задокументованим у договорах і угодах порозумінням.

Але всіх, хто брав участь у цих перших міжреспубліканських економічних діалогах або стежив за ними, цікавили визначальні переговори: між Росією і Україною. Адже йшлося про республіки, населення яких становило дві третини населення СРСР. Не кажучи вже про територію, природні ресурси, промисловий, аграрний, інтелектуальний потенціал.

Багато важила в цій ситуації позиція і поведінка Голови Верховної Ради Російської Федерації Бориса Єльцина. І треба віддати йому належне: він погодився підписати не просто міжурядову економічну угоду, а широкомасштабний, по суті міждержавний договір між УРСР і РРФСР. До того ж погодився це зробити під час візиту до Києва.

«Ми категорично відкидаємо твердження, що Росія претендує на головну роль. Навпаки, приїхавши в Київ, ми тим самим показали прагнення будувати російсько-українські відносини на рівноправній основі,» — заявив Борис Єльцин відразу по прибутті в Бориспіль. І в аеропорту, і на київських вулицях

та площах його вітали десятки тисяч людей. Вітали як високого й бажаного гостя.

«Його тоді сприймали як демократичного лідера, — зазначив нещодавно, згадуючи ті дні, Леонід Кравчук. — Пам'ятаю один із лозунгів біля Будинку профспілок, де мала відбутися наша з ним зустріч: «Кравчук! Вчись у Єльцина!» Борис Єльцин — особистість неординарна. Його рішучий характер, непередбачувані й енергійні дії проявлялися в тих умовах з особливою силою, і така поведінка подобалась людям».

19 листопада 1990 р. у Маріїнському палаці Леонід Кравчук і Борис Єльцин поставили свої підписи під Договором, у якому стверджувалося, що Україна і Росія визнають одна одну суверенними державами.

Відставка як протест і застереження

У завершальні дні 1990 р. була скликана сесія Верховної Ради СРСР. Сесію називали черговою. Фактично ж вона виявилась останньою. У ті грудневі дні я був у Москві у службовому відрядженні (планувалось інтерв'ю для «Урядового кур'єра» посла США в Радянському Союзі Джека Метлока). Скориставшись нагодою, акредитувався на сесію союзного парламенту — там очікувались гарячі політбої між прибічниками збереження СРСР і тими, хто виступав за самовизначення і суверенітет республік. Мене, та й багатьох інших акредитованих журналістів насторожив той факт, що одними з перших на зустрічі з нами у прес-центрі сесії виявили бажання прийти керівники силових союзних відомств. Із почтом висикопоставлених військових прибув міністр оборони Д. Язов. І своїм видом, і відповідями на запитання він демонстрував упевненість і незворушність. Шеф КДБ В. Крючков намагався підкупити нас поінформованістю, неспростовністю аргументів і твердістю позиції.

До чого б це? Ситуація дещо прояснилася, коли на сесії із сенсаційною заявою виступив міністр закордонних справ СРСР Е.Шеварднадзе. Застерігши депутатів, всю країну і міжнародну громадськість, що силовики в СРСР переходять у наступ і хочуть взяти ситуацію під свій контроль, Шеварднадзе оголосив про свою відставку з поста міністра. Судячи по реакції

М.Горбачова, ця заява виявилася цілковитою несподіванкою навіть для нього.

Відставка Е.Шеварднадзе стала тоді світовою подією номер один.

Мене вона торкнулася несподіваним чином. Прийшовши під вечір того дня до резиденції посла США в Радянському Союзі, я замість інтерв'ю з Джеком Метлоком, отримав... вибачення його радника. Він повідомив, що у зв'язку з виступом Е.Шеварднадзе, його раптовою відставкою і новою ситуацією, що склалася в СРСР, Білий дім зажадав від посла уточнюючої інформації і пропозицій. Всі зустрічі посла, у тому числі й зі мною, довелося відмінити.

Зате наступного дня зрив інтерв'ю з Джеком Метлоком я компенсував незапланованим інтерв'ю з Борисом Єльциним. Як і належить Голові Верховної Ради Російської Федерації, Борис Миколайович під час засідань сесії сидів у президії. З балкона, де були місця для преси, я помітив, як він підвівся і попрямував за куліси. Шансів зустрітися з ним було небагато: адже він міг вийти з Кремлівського Палацу з'їздив через службовий вихід, куди журналісти доступу не мали. На щастя, того разу він пішов у фойє, де, як з'ясувалося, відбулася його розмова з народними депутатами — представниками Чечні. Я дочекався її завершення і, підійшовши до Бориса Миколайовича, попросив його дати оцінку українсько-російським відносинам, зокрема практичній реалізації підписаного 19 листопада Договору. Ось уривок з його відповіді:

— Часу відтоді минуло небагато, — відповів він. — Трохи більше місяця. Однак навіть цей короткий часовий відтинок підтвердив правильність обраного обома республіками шляху і велике значення підписаного у Києві Договору. Росія і Україна, як і інші республіки Союзу, прийнявши декларації про суверенітет, вийшли на прямі міждержавні зв'язки. Тепер я постійно спілкуюся по телефону з Леонідом Макаровичем Кравчуком. Такий же діалог, наскільки мені відомо, підтримують між собою і керівники урядів обох республік. Підписаний нами документ істотно поживавив прямі міжгосподарські зв'язки... Словом, я вважаю, що початок хороший, що домовленості, досягнуті в Києві, проходять ті етапи реалізації, які й потрібно пройти.

Куди хилили «сепаратистські сили»?

Хотілося б згадати ще один епізод, який доповнює тему суверенізації України, її перших прямих міжнародних контактів. Йдеться про офіційний візит до Угорщини в останні дні весни 1991 р. Голови Верховної Ради УРСР Леоніда Кравчука. У складі невеликої групи українських журналістів я мав нагоду бути свідком цього візиту, розповідати про нього читачам «Урядового кур'єра».

Ще за рік перед тим Угорщина однією з перших східноєвропейських країн соціалістичної орієнтації рішуче заявила про свій новий — ринковий, прозахідний — курс. Як і Польща, вона виявляла особливий інтерес до України, до безпосередніх контактів з нею. Причому не тільки економічних, а й політичних. І зустрічі в Будапешті української делегації переконливо це засвідчили. По суті, Леоніда Кравчука приймали як главу суверенної держави, а українсько-угорські переговори та підписані за їх підсумками документи мали ледь закамуюфльований міждержавний характер.

Передчуваючи це, тодішній посол Радянського Союзу в Угорщині Іван Абоїмов за два місяці до візиту виступив із неприхованим застереженням. В інтерв'ю популярній угорській газеті «Мадьяр Хірлап» він почав з того, що «ми зацікавлені у розвитку відносин Угорщини із союзними республіками. Ці відносини, особливо в економічній сфері, добре доповнюють, збагачують радянсько-угорське міждержавне співробітництво». Але тут же посол насварився пальцем: «Однак будь-яку спробу підтримати сепаратистські устремління, які проявляються в республіках, або подати безпосередню допомогу сепаратистським силам ми розцінюємо як втручання в наші внутрішні справи».

Цю пересторогу посла я прокоментував тоді на сторінках «Урядового кур'єра» словами, котрі, думається, не зайве процитувати й сьогодні: «Ох це безособове, міфічне «ми». Спробуй з'ясуй, хто і що за ним стоїть. Посольство Радянського Союзу в Угорщині? Міністерство закордонних справ СРСР? Союзний уряд? А, може, це заявлено від імені самого Президента СРСР? Так само важко зрозуміти, що ж мається на увазі під висловом «сепаратистські сили». Будемо сподіватися, що не парламенти і уряди республік, обрані конституційним шляхом на основі волевиявлення їхніх народів. А саме від імені найви-

щих органів влади України вела переговори і підписувала документи в Будапешті офіційна делегація нашої республіки»...

Пригадується, тоді Іван Абоїмов дещо заспокоївся і навіть розслабився під час прийому, який влаштувала наша делегація для високопоставлених представників угорської сторони. Річ у тім, що відбувався прийом на контрольованій послом території — у розкішному особняку тодішнього посольства Радянського Союзу (правда, харчі й напої, як і спеціальний повар, були доставлені з України). В аеропорту під час проводів, потиснувши Леоніду Кравчуку руку, Іван Абоїмов навіть сказав йому українською «До побачення!»

Зигзаги долі: через сім років після цього Іван Петрович Абоїмов прибув до Києва, щоб очолити в суверенній Україні посольство Російської Федерації.

Серпневий рубікон

Моя груднева (1990) домовленість про інтерв'ю з тодішнім послом США в Радянському Союзі Джеком Метлоком була реалізована тільки в червні 1991 р. Як і личить професійному дипломату, він був обережним в оцінках і висловлюваннях. На моє запитання, чи вважає пан посол, що з прийняттям Декларації про державний суверенітет України відкриваються нові можливості й перспективи для прямих зв'язків між США і нашою республікою, Джек Метлок відповів так: «Сполучені Штати з великим інтересом стежать за подіями навколо Декларації. Ми вважаємо, що природа взаємовідносин між народами Радянського Союзу повинна визначатися ними самими... Наша політика підтримує процес демократизації в Україні та в інших республіках. Йдеться, насамперед, про підтримку децентралізації влади та більш відкритої, орієнтованої на ринок економіки. Я вірю, що Президент М.С. Горбачов та Голова Верховної Ради України Л.М. Кравчук поділяють ці сподівання свого суспільства».

Як ми вже відзначали на початку, 1 серпня 1991 р. Джордж Буш-старший сказав відвертіше й чіткіше, ніж посол США в СРСР: перспективи України пов'язані з існуванням і розвитком у складі Союзу. Проте Україна рішуче й однозначно, переважною більшістю голосів народних депутатів заявила всьому світові про свою незалежність.

Виникла дивна, двозначна ситуація: Україна проголосила себе незалежною державою, на її території стали чинними тільки Конституція, постанови уряду та інші акти законодавства республіки, і водночас світ не поспішав визнати Акт проголошення незалежності України, зайняв щодо неї вичікувальну позицію.

Це вичікування затяглося більш як на три місяці — до першого грудневого Всеукраїнського референдуму. Однак це був далеко не «мертвий час». І в самій Україні, і навколо неї спалахували гострі дискусії, тривали інтенсивні консультації, відбувався складний, багатоплановий переговорний процес. Кожен при цьому переслідував свої інтереси. Українське суспільство у переважній більшості (що й підтвердив 1 грудня 1991 р. референдум) схилилося до остаточного виходу із Союзу. Вцілілі після путчу союзні структури та й Президент СРСР Михайло Горбачов намагалися зберегти Україну у складі радянської імперії — цій меті мав послужити, зокрема, сценарій підготовки і підписання нового союзного договору. Росія в особі Бориса Єльцина та інших демократичних її представників не виступала проти суверенітету України, але хотіла зберегти на неї якщо й не політичний, то принаймні економічний вплив. Америку лякала не самостійність України, а її могутній ядерний арсенал — у США добре знали, що більшість із 176 ракет і 1500 ядерних боеголовок з української території націлені саме на американські штати. З неприхованою і щирою радістю зустріли проголошення незалежності Української держави наші західні сусіди, передусім Польща й Угорщина — це давало їм реальний шанс повернутися до Європи.

Вони були першими

Так вийшло, що першим із високопоставлених зарубіжних діячів і політиків привітав Україну з незалежністю Голова 45 сесії Генеральної Асамблеї ООН, віце-прем'єр-міністр Мальти Гвідо де Марко. 24 серпня він перебував у Києві з робочим візитом, вів переговори з міністром закордонних справ України Анатолієм Зленком.

«На вулиці вже посутеніло і майже під кінець нашої зустрічі до нас долетіло відлуння вибуху людських голосів, — згадує про ці переговори Анатолій Максимович. — Це був

сплеск радості від довгоочікуваної події: прийняття Акту про незалежність Української держави. Ми кинулися поздоровляти один одного. Наш високий гість виголосив коротку промову, вітаючи нас і увесь український народ з цією подією. У мене зразу ж майнула думка — організувати зустріч Гвідо де Марко з Головою Верховної Ради. На той час це була найвища посадова особа в державі. Через протокольну службу і безпеку протягом кількох хвилин всі питання були погоджені. До кабінету Леоніда Макаровича Кравчука ми зайшли відразу ж після закриття пленарного засідання. Щиро і сердечно Голова Генеральної Асамблеї ООН поздоровив його з проголошенням незалежності України. Це був перший іноземний представник у новій Україні, і в його особі Об'єднані Нації вітали вибір українського народу і робили перше міжнародне визнання нашої держави».

А першою офіційною делегацією, яка уповноважена була вести переговори з керівництвом України на міждержавному рівні, була делегація з Росії, очолювана віце-президентом РРФСР Олександром Руцьким. Вона прибула до Києва 28 серпня, через чотири дні після історичного рішення українського парламенту.

Це був час небувалого емоційного піднесення, з вулиць і площ, мітингів і маніфестацій воно передавалося народним депутатам, у стіни парламенту. Панувало воно і за столом українсько-російських переговорів. З української сторони їх вели Л.Кравчук, К.Масик, А.Зленко, В.Дурдинець, В.Євтухов, О.Ємець, Д.Павличко, В.Пилипчук, А.Чепурний, І.Юхновський, І.Драч; з російської — О.Руцькой, В.Лукін, С.Станкевич, Ф.Шелов-Коведяєв, Г.Явлинський, А.Колосовський, О.Царгородцев.

Була ще й третя сторона — делегація від Верховної Ради СРСР у складі народних депутатів СРСР Ю.Рижова, С.Рябченка, А.Собчака, Ю.Щербака.

Всі учасники переговорів добре розуміли, що в Радянському Союзі почалися незворотні відцентрові процеси, зупинити які вже неможливо, тому головне завдання полягає в тому, щоб вони розвивалися мирним еволюційним шляхом. Це й знайшло своє втілення у комюніке — єдиному документі, підписаному за підсумками переговорів Л.Кравчуком і О.Руцьким. Комюніке було коротким, з восьми пунктів. Його головна теза містилася у

першому з них: «Здійснювати спільні дії з метою недопущення неконтрольованої дезінтеграції союзної держави, маючи на увазі, що на перехідний період для підтримання систем життєзабезпечення населення і функціонування економіки є доцільним створення тимчасових міждержавних структур за участю заінтересованих держав — суб'єктів колишнього Союзу РСР, незалежно від їх нинішнього статусу, на паритетних засадах».

Правда, як показали найближчі після цієї зустрічі дні, «паритетні засади» кожен трактував по-своєму. Зокрема, Президент СРСР М.Горбачов видав указ, згідно з яким оперативне управління народним господарством країни було доручено Комітету на чолі з І.Силаєвим (тоді він був керівником уряду Росії) та його заступниками — А.Вольським, Ю.Лужковим і Г.Явлинським. Коментарі, як то кажуть, зайві: Москва брала ініціативу в свої руки. Що з цього приводу думав, яку позицію зайняв офіційний Київ? З цим запитанням редакція «Урядового кур'єра» звернулася тоді до Голови Верховної Ради України.

— У мене була телефонна розмова з Іваном Степановичем Силаєвим, — відповів нам Л.М.Кравчук. — Він запропонував, щоб Україна виділила свого представника для формування економічної угоди між республіками. Я сказав йому, що ми дамо свого представника за умови, якщо це буде горизонтальний союз, якщо в нього увійдуть не 9 плюс один (тобто представник Союзу), а просто 9, просто 12, а може, всі 15 республік без усякого плюса, якщо ці республіки оберуть якусь раду, що координуватиме зв'язки між ними. Тільки за цих умов наш представник, одержавши певні повноваження, може брати участь у роботі такого міжреспубліканського органу.

— Таким чином я вважаю, — підсумував свою відповідь Леонід Макарович, — що угода між республіками повинна бути тільки горизонтальна. А той комітет, який очолив І.С.Силаєв, має тимчасовий характер. Хоч я вважаю певну небезпеку в тому, що до комітету увійшли люди з однієї республіки і що вони перебиратимуть усе на свій бік, як це вже підтверджує певна інформація, яку я маю».

Горбачовський комітет І.Силаєва й справді виявився тимчасовим. Перелицьованого і закамуйфльованого нового союзного уряду з нього не вийшло. Республіки, і в першу чергу Україна,

його не сприйняли і не прийняли. Дезінтеграція Союзу набирала прискорення.

Події з розряду історичних

Перші дні незалежності були переповнені подіями. І не якими-небудь, а знаковими, великомасштабними, з розряду історичних. Ось лише кілька з них.

30 серпня. Президія Верховної Ради України постановила заборонити діяльність Компартії України. Вона зробила це, розглянувши висновки своєї тимчасової комісії по перевірці діяльності на території України посадових осіб органів влади, управління, громадських об'єднань та організацій у зв'язку з державним переворотом 19—21 серпня.

30 серпня. Голова Верховної Ради України Л.Кравчук підписав Указ Президії Верховної Ради про передачу підприємств, установ та організацій союзного підпорядкування, розташованих на території України, у власність нашої держави.

Кінець серпня. У Москві засідала Верховна Рада СРСР, яка виробляла порядок денний п'ятого позачергового З'їзду народних депутатів СРСР.

Вперше Голова Верховної Ради СРСР А.Лук'янов сидів не на робочому місці голови, а в залі серед депутатів. Але недовго. На підставі доказів його причетності до державного перевороту 19—21 серпня він був арештований.

2 вересня у Кремлі відкрився п'ятий позачерговий З'їзд народних депутатів СРСР. Депутати чекали виступу М.Горбачова про політичну ситуацію у країні у зв'язку з державним переворотом, а він зробив хід конем. Несподівана заява Президента і керівників ряду союзних республік прозвучала як вибух. Ще б пак! У намітках майбутньої державної структури не знайшлося місця такому інституту влади, як Верховна Рада СРСР. Подібного ще не було. Депутати дещо розгублені. Заява — вирок минулому, але водночас широко відчинені ворота у новий Союзний договір.

Та невдовзі з'ясувалося: ворота ці привабливі, але не зовсім чітко окреслені. Як заявив на з'їзді Голова Верховної Ради України Л.Кравчук, реальна влада — в руках у республік. Ситуація змінилася настільки, що не варто займатися розробкою нової союзної Конституції. А стосовно договору про Союз суве-

ренних держав, то такі переговори можуть розпочати республіки, які готові до цього і які уже визначилися. Україна, проголосивши Акт про незалежність, може висловити свою позицію лише після референдуму з цього питання.

3 вересня розпочала роботу четверта сесія Верховної Ради дванадцятого скликання — перша у новітній історії України. Депутати гаряче взялися обговорювати нову політичну ситуацію, що склалася в межах колишнього Радянського Союзу після державного перевороту, а ще гарячіше — позицію вищого керівництва нашої республіки у ті дні. Основний вогонь критики зосередився на депутатах С.Гуренку та М.Потебеньку.

Засторога, що система, яка розвалюється, може поховати під своїми уламками і суверенну Україну, спонукала взятися до конструктивної роботи по розбудові незалежності України. Уперше в післявоєнній історії України парламентом був затверджений міністр оборони республіки — ним став генерал-майор К.Морозов.

На вечірньому засіданні 4 вересня український парламент, присоромлений вірменином-харків'янином Г.Алтуняном, нарешті вирішує ще одне болюче питання для нашого народу — про національну символіку.

Того ж дня о 18 годині за київським часом над Верховною Радою України вперше замайорів синьо-жовтий національний прапор.

Заохочувальні знаки з-за океану

Ще один прапор був піднятий у ті дні в українській столиці — з кленовим листком на полотнищі. Уряд Канади благословив відкриття в Києві свого Генконсульства. На жаль, не посольства, для цього потрібно було піти «не в ногу» із західними союзними державами і найбільшою з них — США. Та, як то кажуть, і за консульство спасибі. Канадський уряд не міг не враховувати почуттів і пориву сотень тисяч своїх громадян — вихідців з України, які гаряче вітали незалежність землі своїх батьків. До того ж у ті вересневі дні 1991 р. відзначалося сторіччя поселення в Канаді перших українських емігрантів...

Факт був символічний: рівно через століття відтоді, як Іван Пилипів та Василь Єленяк, бідні селяни з Прикарпаття, у пор-

ту Галіфакс ступили з пароплава «Орегон» на канадську землю, в аеропорту Бориспіль на українську землю ступила міністр закордонних справ Канади Барбара Макдугал. Вона прибула до Києва, щоб взяти участь у церемонії офіційного відкриття консульства.

Але кінець двадцятого століття мало залишав місця для сентиментів і замилювання символами. Тому офіційний посланець Канади відразу перейшла до конкретики, заявивши, що канадський уряд готовий надати Україні технічну допомогу на суму п'ять мільйонів доларів. З цієї суми буде, зокрема, профінансована допомога тим, хто потерпів від Чорнобильської аварії, і підготовка в Канаді українських фахівців сільського господарства.

В українських журналістів теж було цілком конкретне питання: «Допомога — це добре. Але коли Канада офіційно визнає незалежну Українську державу?»

Пані Макдугал відповіла дипломатично: «Канадський уряд розглядає Україну як державу, що перебуває у перехідному становищі, і все залежатиме від того, як далі розвиватимуться зв'язки між республіками і які будуть наслідки референдуму. Після цього конкретизується ставлення Канади до України».

І все ж у ті дні з-за океану був поданий знак, який свідчив про підвищену увагу до України і подій, які в ній відбувалися: Голова Верховної Ради Леонід Кравчук був запрошений до Канади і Сполучених Штатів. У Країну Кленового листка його запросив спікер палати громад канадського парламенту Джон Фрейзер. В аеропорту Оттави, де зустрічали Леоніда Кравчука, майоріли червоно-білий канадський і синьо-жовтий український прапори. На честь високого гостя з України генерал-губернатор Канади, українець за походженням Роман Гнатишин влаштував урочистий прийом. З Леонідом Кравчуком мав тривалу розмову Прем'єр-міністр Канади Брайан Малруні, а також лідер тогочасної опозиції Жан Крет'єн (нинішній глава канадського уряду).

На найвищому рівні зустрічали Голову Верховної Ради України і в США. Американський Президент Джордж Буш прийняв Леоніда Кравчука в Овальному кабінеті Білого дому. Як писала в ті дні наша газета, «розмова, яка відбулася між лідерами двох країн, стала продовженням діалогу, який почався 1

серпня 1991 р. під час візиту американського Президента до Києва».

Ми, журналісти, видавали бажане за дійсне. Принаймні, нам справді хотілося назвати розмову Дж. Буша-старшого і Л. Кравчука як бесіду лідерів двох країн. Насправді, американська сторона ще не розглядала Л. М. Кравчука як лідера незалежної держави. Вона тільки готувалася до цього кроку, не без здивування сприймаючи ті незбагненно стрімкі переміни, які сталися в Україні буквально за півтора місяці з часу перебування в Києві господаря Білого дому.

Збігнев Бжезинський у ролі розвідника

В американському істеблішменті навряд чи хто краще від нього міг у ту пору оцінити ситуацію в Україні й спрогнозувати її розвиток. Збігнев Бжезинський, польський емігрант, який зробив у США карколомну політичну кар'єру, тонко й чутливо сприймав і вловлював переміни в Радянському Союзі, у тому числі й в Україні. Власне, він передбачив їх у своїх статтях і книгах ще у шістдесяті роки. Не випадково його в СРСР вважали ідеологічним ворогом номер один.

Саме Збігнев Бжезинський (думається, не без благословення Білого дому) прибув до Києва у жовтні 1991 р., щоб побувати в гущі українських подій, ближче познайомитися з головними дійовими особами політичної авансцени України. Я мав розмову з паном Бжезинським відразу після його тривалої розмови з міністром закордонних справ Анатолієм Зленком.

— Що вас цікавить в Україні передусім? — запитав я американського політолога.

— Щойно я одержав досить-таки вичерпну інформацію про те, як ставиться Україна до ядерної зброї взагалі і, зокрема, до тієї, що є на її території, — відповів Збігнев Бжезинський. — Це одне з питань, яке мене найбільше цікавило. Адже йдеться про те, в чиїх руках буде ядерна зброя Радянського Союзу і чи не загрожують процеси, які у вас відбуваються, втратою контролю над нею, порушенням стабільності у світі.

Не приховую: цікавить мене і характер цих процесів, а також їх можливі наслідки. Я з великим інтересом сприйняв роз'яснення суті політики України після проголошення її незалежності. Вважаю, головне сьогодні для вас, як і для інших республік, —

знайти найоптимальніші прийнятні рішення і шляхи для реалізації принципів суверенітету і обраного вами курсу.

Треба віддати належне Збігнєву Бжезинському: він у всі часи був переконаний у тому, що Радянський Союз рано чи пізно розпадеться. І так само послідовно він виступав за незалежність держави Україна.

Визнання

Потрібен був референдум усього українського народу, щоб світ нарешті «помітив» у центрі Європи велику державу «Україна» з п'ятдесятимільйонним населенням і територією, що дорівнює Франції.

Ранок 2 грудня, наступного після Всеукраїнського референдуму дня. Ми, українські й зарубіжні журналісти та група іноземних спостерігачів на референдумі, які зібралися о 9-й годині у залі для прес-конференцій Верховної Ради на Грушевського, 18, ще не знали остаточних підсумків волевиявлення українського народу. Чекали появи на прес-конференції Голови Верховної Ради Леоніда Кравчука. Він зайшов у зал з усмішкою на обличчі і відкрив прес-конференцію пам'ятними й досі словами: «Нова Україна народилася!» Після гарячих оплесків, які зустріли це повідомлення, Леонід Кравчук додав: «Народилася у спокої і розумі. Сталася велика історична подія, яка, я переконаний у тому, змінить не тільки життя народу України, а й буде великою подією для всього світу».

Таким було перше офіційне повідомлення про попередні результати референдуму. Потім слово брали зарубіжні гості України. Якщо підсумувати їхні спостереження і враження, то вони зводилися до констатації: «Референдум і перші всенародні вибори Президента чудово організовані. Це був справді вільний і демократичний волевияв українського народу».

Водночас журналісти і спостерігачі поставили Л.М.Кравчуку ряд запитань, уточнили його позицію з деяких напрямів внутрішньої і зовнішньої політики. Особливо цікавило і хвилювало присутніх, як будуватиме незалежна Україна свої зв'язки з колишніми республіками СРСР і країнами Заходу, зокрема, чи планує вона увійти в Європейське співтовариство.

— З 1922 р., — відповів Леонід Макарович, — у нас була така тісна кооперація на території колишнього Союзу, що там

було навіть важко «палець проткнути». І вона не дала добрих наслідків. Тому й розпався Радянський Союз. Ми стоїмо на тому, щоб міждержавні, я підкреслюю, міждержавні стосунки, і насамперед з Росією, Білоруссю, були найтісніші. Я маю ряд ідей у цьому плані і хочу запропонувати їх Єльцину і Шушкевичу та керівникам інших республік. Щодо входження у Європейське співтовариство. На мою думку, після нашого референдуму європейські країни визнають Україну як державу, і після того почнеться процес, який повинен іти в таких випадках. Ми хочемо і будемо наполягати, щоб Україна була членом усіх європейських організацій.

На жаль, не все так склалось, як тоді бажалось. Справді, референдум «запустив» механізм визнання України, відкрив їй незалежні шляхи у світ, бо більше аргументів, щоб «не помічати» її, вже не було.

Першою країною Європи, яка визнала Україну як незалежну самостійну державу і вирішила встановити з нею повні дипломатичні відносини, стала Республіка Польща. Спеціальний посланник польського уряду в Києві Єжи Козакевич засвідчив свою повагу Міністерству закордонних справ України і мав честь повідомити про її визнання 2 грудня 1991 р.

Першим посольством в Україні стало посольство Угорської Республіки. Через годину після підписання Анатолієм Зленком і генконсулом Угорщини Андрашом Палді протоколу про встановлення дипломатичних відносин між обома країнами на приміщенні Генерального консульства Угорської Республіки в Києві з'явилася табличка «Посольство...» Як розповів мені пізніше Андраш Палді, вона була заготовлена заздалегідь, ще до референдуму.

Першою країною Заходу, яка визнала незалежність України, стала Канада. Прем'єр-міністр Канади Брайан Малруні дотримав слова, даного під час перебування в Оттаві Леоніда Кравчука, що його країна не буде серед останніх у визнанні України незалежною державою.

Перший президент, який поздоровив Леоніда Кравчука з обранням його Президентом України, був Борис Єльцин. Перший дзвінок з приводу підтвердження референдумом незалежності отримав Анатолій Зленко від свого російського колеги Андрія Козирєва.

Першим серед західних політиків привітав Леоніда Кравчука Президент США Джордж Буш.

Правда, Америка з визнанням України як суверенної держави не поспішала і після референдуму. Крига скресла тільки після короткого візиту до Києва на початку грудня державного секретаря США Джеймса Бейкера. Маршрут його перебування в Києві був максимально спрощений: Бориспіль — Маріїнський палац — Бориспіль. Після кількохгодинної розмови з Леонідом Кравчуком, Прем'єром Вітольдом Фокінім, спікером парламенту Іваном Плющем і міністром закордонних справ Анатолієм Зленком держсекретар заявив журналістам: «Дискусії у Києві були повними і вичерпними, вони цілком нас задовольняють. Ми, зокрема, дуже задоволені тим, що почули стосовно розвитку демократії в Україні та її підготовкою до ринку». Він додав, що Україна загалом лідирує серед колишніх республік — нині суверенних держав — щодо розв'язання цих проблем, так само, як і стосовно питань ядерної безпеки.

* * *

У грудні 1922 р. на карті світу з'явився Радянський Союз. Він був створений тоді шляхом злиття чотирьох республік — Росії, України, Білорусі і Закавказзя. У грудні 1991 р. Радянський Союз розпався. Угоду про те, що він припинив своє існування, ухвалили три з чотирьох його фундаторів — Росія, Україна і Білорусь. За шістьдесят дев'ять років історія на одній шостій земної кулі немов би зробила коло. Але це не було якесь фантастичне повернення в часі. Часи якраз були інші — починалось останнє десятиріччя бурхливого двадцятого віку, і в надрах останньої з великих імперій склався цілий ряд фундаментальних передумов для її розпаду.

І світ уже був інший. Спочатку він зайняв вичікувальну позицію, насторожено спостерігаючи за процесами дезінтеграції великої країни з могутнім ракетно-ядерним арсеналом. Але переконавшись у тому, що ці процеси мають незворотній характер, вітав п'ятнадцять нових пострадянських держав. І серед них — нашу Україну, яка у серпнево-грудневі дні 1991 р. отримала історичний, четвертий у своїй історії шанс стати незалежною державою, вимріяною багатьма поколіннями українського народу, починаючи з часів занепаду Київської Русі.